

ناهماهنگی در رسم الخط نام نویسندگان و کتاب‌ها در دائرة المعارف بزرگ اسلامی

سیدرضا باقریان موحد

یکی از مهم‌ترین عواملی که دسترسی سریع و مطمئن به بانک‌های اطلاعات را در ایران با چالش‌های بسیار مواجه کرده، رسم الخط زبان فارسی است. بحث درباره محاسن و معایب رسم الخط فارسی بحثی گسترده و پیچیده است که بررسی همه‌جانبه آن، همفکری و همکاری گروه‌های مختلف علمی را می‌طلبد.

ما در این یادداشت تنها به موضوع کوچکی از این حوزه گسترده اشاره می‌کنیم. در بیشتر بانک‌های اطلاعات (کتابخانه ملی، خانه کتاب و...) و دائرة المعارف‌ها و دانشنامه‌های منتشر شده، اسم‌های مرکب نویسندگان و کتاب‌ها به سه شکل (بدون فاصله، با نیم فاصله، با فاصله کامل) بین دو جزء اسم مرکب آمده است. همین امر سبب شده است که فرایند دسترسی به اطلاعات و به تبع آن انتقال اطلاعات و تجزیه و تحلیل اطلاعات جامع و کامل نباشد.

برای مثال در مقاله‌ای خواندم که نویسنده ادعا کرده بود که در کتاب فلان، پنجاه بار از ابن سینا یاد شده است. وقتی به اصل کتاب مراجعه کردم، دیدم که این کلمه به دو شکل «ابن سینا» و «ابن سینا» تایپ شده و نویسنده محترم فقط بر اساس رسم الخط مورد نظر خود (ابن سینا) جستجو کرده و نتیجه را با قاطعیت اعلام فرموده و تکرار هفتاد بار «ابن سینا» را ندیده است. این اشکال کوچک تاپی زمینه‌ساز مشکلات بزرگی می‌شود که نتایج تحقیقات را زیر سؤال می‌برد.

«دائرة المعارف بزرگ اسلامی» که الحق و الانصاف گل سرسبد مراکز تحقیقاتی ایران محسوب می‌شود، در کمال تأسف به این مشکل کوچک، اما مهم بی‌توجه بوده است. در تمامی مجلدات این گنجینه بزرگ علمی، ناهماهنگی در تایپ رسم الخط اسامی نویسندگان و کتاب‌ها به وفور به چشم می‌خورد که زیننده آن مرکز بزرگ علمی نیست. مثلاً نام «ابن ابی الحدید» صدها بار با فاصله و بی‌فاصله آمده است: «ابن ابی الحدید»، «ابن ابی الحدید»، «ابن ابی الحدید»، «ابن ابی الحدید».

این مشکل به ظاهر کوچک را چندبار با کارشناسان و ویراستاران دائرة المعارف بزرگ اسلامی مطرح کردم، اما متأسفانه با انکار و توجیه اشتباهات و اغلاط از سوی ایشان مواجه شدم. از دیدگاه ایشان این اشتباهات اولاً ناگزیر است و ثانیاً خللی در اصل مقالات و محتوای علمی آنها وارد نمی‌کند و خلاصه اینکه اصلاً ارزش هزینه کردن برای رفع آن و غصه خوردن ندارد.

چکیده:

در اغلب بانک‌های اطلاعات و دائرة المعارف‌ها و دانشنامه‌های منتشر شده، اسم‌های مرکب نویسندگان و کتاب‌ها به سه شکل بدون فاصله، نیم فاصله، و فاصله کامل بین دو جزء مرکب آمده است. همین امر سبب شده است که فرایند دسترسی به اطلاعات و به تبع آن، انتقال و تجزیه و تحلیل اطلاعات، جامع نباشد. این ناهماهنگی در تایپ رسم الخط اسامی نویسندگان و کتاب‌ها در تمامی مجلدات دائرة المعارف بزرگ اسلامی نیز به چشم می‌خورد. نویسنده در نوشتار حاضر برخی از این ناهماهنگی‌ها در رسم الخط عناوین کتاب‌ها و نام اشخاص و ناشران را متذکر می‌شود.

کلیدواژه:

رسم الخط، دائرة المعارف بزرگ اسلامی، نام نویسندگان، عنوان کتاب‌ها، رسم الخط فارسی.

یکی دیگر از خشت های کجی که متأسفانه دایرةالمعارف بزرگ اسلامی بنیانگذار یا گسترش دهنده آن بوده حذف نام ناشر از منابع مقالات است. نویسندگان در بخش منابع مقاله، نام کتاب، نویسنده، شهر و سال چاپ را می آورند، اما از ذکر نام ناشر خودداری می کنند با این توجیه غیرعلمی که در نوشتن فهرست منابع بنا بر اختصار است، نه تطویل. این در حالی است که اولاً حق معنوی و زحمات و خدمات ناشران زیر سؤال می رود و ثانیاً روند دسترسی به اطلاعات کتاب ناقص می ماند. خواننده باید برای یافتن نام ناشر این کتاب به منابع دیگر رجوع کند. متأسفانه این شیوه نامیمون به دیگر دانشنامه ها و موسوعه ها سرایت کرده است. برخی نام مصحح یا مترجم را حذف می کنند، برخی سال چاپ را، برخی محل نشر را و ...

برای رسیدن به استانداردهای نشر و پژوهش باید از همین نکات کوچک شروع کرد: کوه بانخستین سنگریزه ها آغاز می شود.

در ادامه به برخی از این ناهماهنگی ها اشاره می کنیم.

ناهماهنگی در رسم الخط کتابها

با فاصله	بدون فاصله
چهارمقاله ۲۸/۴	چهارمقاله ۴۶۶/۱۹
من لایحضر ۲۴۳/۲۰	من لایحضر ۲۷۸/۲۰
مجمع التواریخ ۴/۲۰	مجمع التواریخ ۴/۲۰
بحار الانوار ۲۷۷/۲۰	بحار الانوار ۵۴۰/۲۰
حکمة الاشراق ۳۴۹/۲۰	حکمة الاشراق ۲۱/۲۰
حبل المتین ۸۵/۲۰	حبل المتین ۸۵/۲۰
نتیجة الدوله ۱۳/۲۰	نتیجة الدوله ۱۳/۲۰
مجمع البیان ۲۸۵/۲۰	مجمع البیان ۱۱۹/۲۰
جواهر السنیه ۲۸۱/۲۰	جواهر السنیه ۲۸۱/۲۰
نهج البلاغه ۵۶۰/۲۰	نهج البلاغه ۵۴۰/۲۰
تذکرة الاولیا ۵۳۱/۵	تذکرة الاولیا ۵۸۶/۲۰
اسرار التوحید ۵۳۱/۵	اسرار التوحید ۵۳۰/۵
حدیقة الشعراء ۱۳۳/۱۹	حدیقة الشعراء ۱۳۲/۱۹
کشف المحجوب ۱۳۳/۱۹	کشف المحجوب ۱۷۷/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (ابن...)

با فاصله	بدون فاصله
ابن سینا ۱/۴	ابن سینا ۱/۴
ابن بابویه ۲۷۲/۲۰	ابن بابویه ۳۳/۲۰
ابن ندیم ۴۳/۵	ابن ندیم ۴۳/۵
ابن بطوطه ۱۰۴/۲۰	ابن بطوطه ۱۰۴/۲۰
ابن شهر آشوب ۵۴۰/۲۰	ابن شهر آشوب ۵۴۱/۲۰
ابن عنبه ۳/۱۹	ابن عنبه ۱/۱۹
ابن فوطی ۳/۱۹	ابن فوطی ۴/۱۹

ابن نجار ۹/۱۹

ابن نجار ۹/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (...الدين)

با فاصله	بدون فاصله
شرف الدين خراسانى ۲۲/۱	شرف الدين خراسانى ۷/۴
حسام الدين سالار ۷۱۷/۲۰	حسام الدين چلبى ۷۱۷/۲۰
بهاء الدين ۱/۱۹	بهاء الدين ۱/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (محمد / على)

با فاصله	بدون فاصله
محمد على موحد ۷/۲۰	محمد على موحد ۱۵/۲۰
محمد باقر محمودى ۷۱۵/۲۰	محمد باقر محمودى ۷۱۵/۲۰
غلام حسين ۶۹۵/۲۰	غلام حسين ۷/۲۰
على اكبر غفارى ۱۹/۱۹	على اكبر غفارى ۱۹/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (...زاده)

با فاصله	بدون فاصله
عالم زاده ۲۳/۱	عالم زاده ۱۰/۴

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (...بن ...)

با فاصله	بدون فاصله
ابوبكر بن حزم ۲۴۴/۵	ابوبكر بن شهاب ۲۴۴/۵
محمد بن منور ۵۳۱/۵	محمد بن منور ۵۳۰/۵

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (...ابو...)

با فاصله	بدون فاصله
ابوحاتم اسفزاری ۳۰۷/۵	ابوحاتم رازی ۳۰۷/۵
ابوحامد غرناطی ۳۱۹/۵	ابوحامد غرناطی ۳۱۸/۵
ابوعبدالله مغربی ۶۹۴/۵	ابوعبدالله مغربی ۶۹۴/۵
ابوالعبر هاشمی ۶۹۴/۵	ابوالعبر هاشمی ۶۹۴/۵
ابوعبید جوزجانی ۷۰۰/۵	ابوعبید جوزجانی ۷۰۰/۵

ناهماهنگی در رسم الخط اشخاص (...عبد...)

با فاصله	بدون فاصله
ابوعبدالرحمن سلمی ۶۷۸/۵	ابوعبدالرحمن سلمی ۶۷۸/۵

ناهماهنگی در رسم الخط نام کتاب (...ئی)

ی	ء
دانشنامه علایی ۳۴۹/۲۰	دانشنامه علائی ۲۱/۲۰

ناهماهنگی در رسم الخط نام ناشران

بدون فاصله	با فاصله
دارالفکر ۵۹۷/۲۰	دارالفکر ۵۹۷/۲۰
دارالکتاب ۲۷/۱۹	دارالکتاب ۲۷/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط نام اشخاص (... خان)

بدون فاصله	با فاصله
خوافی خان ۳۴/۱۹	خوافی خان ۳۴/۱۹
اباقا خان ۲/۱۹	اباقا خان ۲/۱۹

ناهماهنگی در رسم الخط اسم های مرکب

بدون فاصله	با فاصله
حاجی خلیفه ۶۶۰/۲۰	حاجی خلیفه ۲۷۹/۲۰
حافظ ابرو ۳/۲۰	حافظ ابرو ۳/۲۰
حافظ عثمان ۱۴/۲۰	حافظ عثمان ۱۴/۲۰
ابوطالب حسینی تربتی ۶۲۲/۵	ابوطالب حسینی ۶۲۲/۵
ابوعبدالله زنجانی ۶۸۴/۵	ابوعبدالله زنجانی ۶۸۴/۵
امام الحرمین ۴/۹	امام الحرمین ۴/۹
جهانگشا ۱/۱۹	جهانگشا ۱/۱۹
جهان آرا بیگم ۲۸/۱۹	جهان آرا بیگم ۲۸/۱۹
شاه جهان ۲۸/۱۹	شاه جهان ۲۸/۱۹
جهان تیمور ۳۲/۱۹	جهان تیمور ۳۲/۱۹
عین القضاة ۱۰۳/۱۹	عین القضاة ۱۱۱/۱۹

ناهماهنگی در سرشناسه ها

ابن سینا، الاشارات و التنبيهات ۵۴۵/۱۷	ابوعلی سینا، حسین بن عبدالله، الاشارات و التنبيهات ۴۲۲/۱
ابن اثیر، عزالدین، الكامل ۳۲۴/۱	ابن اثیر، علی، الكامل ۵۶/۱۹

ناهماهنگی در سال نشر

الاشارات و التنبيهات، تهران، ۱۳۷۹ ش. ۵۴۵/۱۷	الاشارات و التنبيهات، تهران، ۱۳۷۹ ق. ۴۴۲/۱
---	--